

ODGOVOR

Julska noć savila se nad Cetinjskim poljem. Kamen je još topao od dnevnog žaropeka. Ono malo neba osulo se zvijezdama i vladici se čini: one lete, odaljuju se; i rekao bi čovjek: mrko stijenje okresalo se o Lovćen, pa rojevi iskri lete k visinama.

Niko još ne spava u manastiru pod Orlovim kršem. Možda će ih zora zateći budne.

Za sutra je sazvana skupština crnogorska.

Iz podaljih krajeva stižu glavari sa svojim oružanim pratiocima i gledaju gdje bi se smjestili.

Oko manastira gotovo kao da je ratni logor. Na guvnu, pod divljim kestenima, pri stijenama – svud je žagor. Tamne sjenke neprestano se kreću. Ponegdje zaništi konj ili zaskiči udareno pseto, koje se privuklo da što ugrabi. Ponegdje naložili oganj, iako zima nije.

Vladika prilazi jednoj takvoj grupi, koja se u prsten savila oko plamena.

Ima li ovdje staraca?

Svi skaču na noge.

Ima, sveti vladiko! Nikud bez njih ne krećemo.

A koji su to?

Pa, evo ovaj, da kažemo. Sijed je kao ovca.

Vladika ga radoznalo zagleda.

Koliko ti je godina?

Trideset i pet – kaže ovaj i premeće kapicu u rukama.

Unaokolo se smiju.

Rano se oženio.

Žena mu je kao smuk.

Nije mu se čuditi kukavcu!

Oveseli se vladika. I ovlaš zagleda lica oko ognja. Sve sredovječni i mlađi ljudi. Odsjevi vatre ističu njihove koščate vilice, upale očne duplje i jabučice koje skaču i poi-gravaju kad se ljudi zacijene od smijeha i veselih riječi.

Nigdje opuna čovjeka, sve mršuljasto, usukano, čvor-novato.

Ama, što ste naložili toliki oganj kad među vama ipak nije staraca?

Kad pričamo, da vidimo lice jedan drugome!

Sjede među njih. Zapitaše ga: rašta su pozvani za sjutra; ponešto znaju i sami, načuli su, kao bajagi, ali bi da im i vladika kaže koju. On im kazuje kako će sjutra biti čitane carske gramate, pa će iz njih sve vidjeti i sami razabrati šta je pravo a šta ne. Mole ga da im ipak još ponešto kaže – što da taji? On im tek tada reče ponešto o optužbama koje padaju na njegova pleća. Ali, veli, nije sad došao da o tome govori.

Tada se uspravlja onaj sijedi i malo se proteže.

Vala, ako misle suditi vladici, nek sude svijema nama!

I razgovor se nadovezuje – o bojevima i junacima, o nevoljama i nepravdama, o gladnim godinama, o svemu što tišti ove ljude.

Docnije, vladika kreće k drugoj grupi, a uz put sve misli: šta li, u stvari, znaju oni u Petrogradu o njegovim vezama s Francuzima? Imaju li kakvo njegovo pismo ili depešu ili samo preko dostavljača saznali ponešto neodređeno? Vladika više strahuje od ovog drugog – tada se sve može uveličati i prikazati u sasvim drugom i drukčijem svjetlu. I najzad, šta oni hoće od njega i Crne Gore?! On se mora starati o dobru ovih ljudi koji mu vise

o skutu. Vazda je bio za savez s Rusijom i za rusko pokroviteljstvo – čak ako hoće i da Crna Gora bude ruska provincija. Ali, bratski savez, kao i kumstvo, mora se držati s obje strane. Sjeća se priče o ona dva kuma: jedan je pris-kakao u nevolji onome drugome, gotovanu, a kad mu je samom bilo tijesno, drugi se kum ne obrne; on, opet je gotovanu nešto zatrebalo, pa kud će nego k svome kumu; ovaj se dosjeti jadu, pa uzme pojas, jedan kraj prihvati on a drugi dadne kumu i poviče: "Vuci, kume! Vuci jako, bog ti i sveti Jovan!" Kad kum-gotovan potegne, ovaj pusti pojas, te kumašin sve četiri uvis; onda mu priđe i kaže: "E, vidiš, kume zlatni, ako ćemo kumstvo da držimo, moramo dobro potegnuti s obje strane! Pusti li jedan, postrada i drugi kum i kumstvo!"...

Kako mu drago, vladika se nikad nije odricao Rusije, niti će to učiniti, pa makar i sami Rusi to od njega tražili!

I u Kotoru te noći ne bi sna ni za Ivelića ni za Vučetića.

Okupili su nešto svojih ljudi, pomalo razgovaraju, pomalo pijuckaju i očekuju šta će sjutra biti na Cetinju.

U svojoj neobuzdanosti Vučetić potegnu malo više pića, pa mu u sobi tijesno i zagušljivo i puno dima.

Izlazi na popločanu terasu, okrenut put mora. Čini mu se da čuje slapove Gurdičkog potoka. I spopada ga tuga, samo što ne zaplače. Zbog čega? Da li zato što ga je vladika Petar raščinio i anatemisao, pa mu negdje ukraj svijesti ostao neodređen strah i iščekivanje kobi ili što je noćas ovako sam, a nadao se da će već biti na Cetinju i da će mu mnogi ljudi ruku cjelivati i da će unaokolo dijeliti blagoslove.

Zagrcne se, pa odmahne rukom i zuri u svjetlucanje mora onamo uz molo ili ispod nekog prozora. A gdje nije svjetlucanja, tamo je šaputava praznina, i tama, i tama i praznina, sve do sasušene morske trave na dnu.

U zamućenoj svijesti javljaju mu se odlomci razgovora sa onim Rodofinikinom u Petrogradu. Taj mu se Rus tada obraćao mekim, čak prijatnim glasom, ali je okom vrebao svaki pokret, svaki trzaj na Vučetićevom licu.

Dobio sam zapovijest da vas pozovem i da razgovaram s vama.

Na službi, vaše gospodstvo.

Čuje se sa raznih strana... pisao nam je i Lizakjević sa Sardinije i naš marljivi konzul Fonton... svi tvrde da je vaš vladika običan izdajnik.

Okrenuo se k Francuzima, jemčim svojom glavom!

Da li mu u tome pomaže sekretar Dolči?

Koliko igda može.

Dajte mi dokaze.

Kako to mislite, vaše gospodstvo?

Rodofinikin nestrpljivo ustaje.

Pazite, gledajte me u oči! Obaviješteni smo ovako: kad ste polazili iz Crne Gore, uzeli ste neke hartije, kopije vladičinih pisama i depeša. Te hartije dokazuju vladičino izdajstvo i njegove veze sa Francuzima. I čuli smo još ovo: vladika i Dolči veoma su se uplašili kad su opazili da su im te hartije nestale.

Nikakve hartije nemam. Ali ponavljam – dajem svoju glavu da je sve kako sam rekao!

Glavu, glavu! Šta će nam glava? Trebaju nam dokazi. Carska kancelarija traži hartije, dokaze, pisanu vladčinu riječ! Govori se još da će vladika i Dolči prodati Crnu Goru Napoleonu za dvadeset hiljada dukata. Dajte i o tome dokaze!

Ali, oni su sve to krili kao zmija noge. I mene su htjeli da pridobiju za svoju rabotu, ali ja ostadoh vjeran Rusiji.

Pazite se! Da vi slučajno ipak ne krijete one hartije? Jer, nama je objavljeno. Najzad, varate se ako mislite da će vam neko drugi za njih ponuditi više.

Vaše gospodstvo, da imam te zlosrećne hartije, sam bih vam donio i pokazao. Sad, vjerujte ili ne!

A znate li još kojeg Crnogorca koji bi nam mogao nešto reći o vladčinom djelovanju?

Ma, ko će ih znati... E, sjetih se: u Odesi je onaj Plamenac, Sava po imenu.

Poslije nekog vremena dovukoše Plamenca čak iz Odeze. Znali su da je on jednom bio u nemilosti kod vladike, pa da se pokajao i da mu je oprosteno. Sad misle da je vladčin odan čovjek, možda i diplomat i špijun, iako je pop. I baš zato ga valja uzeti na rešet. Vučetić je doznao kako su ga saslušavali.

Vi ste taj Plamenac?

Glavom.

Zašto ste baš sada došli u Rusiju?

Rodak mi se jedan preseli u vječnost, pa sam došao da primim nasljedstvo, po testamentu.

Da, da, testament... A ko vas je preporučio udovici umrlog?

Mitropolit.

Zar on ima dobro mišljenje o vama?

A zašto bi me držao za loša čovjeka?

Ne kažem to. Ali, sjetite se: bili ste protiv njega, on se srdio na vas, smatrao vas za otpadnika i sad – preporuke i najbolje riječi o vama. Malo neobično.

To su naše stvari! Između mene i vladike sad je čistina, bez ijednog kamička da se ko spotakne!

Šta znate o vladčinom izdajstvu, o njegovoj prevrtljivosti... jednom riječi, o prepisci s Francuzima?

Moj mitropolit niti je ikad bio niti je sada izdajnik!

Neka, pustimo to. Šta znate o prepisci?

Ništa o tome ne znam. Jedno mi je bistro pred okom: mitropolit je čist kao suza i to zna sva Crna Gora. A vi ne

slušajte razne lašce, što gmižu kao gliste poslije kiše!

Negdje škripi katarka. Lađar doziva svojeg druga koji se podalje od obale ljulja na barci.

Vučetić maše glavom: muški se držao Sava Plamenac, da mu i neprijatelj pozavidi!

Raščinjeni tare prstima oči, htio bi da zdere ispred vida gustu mutninu. Šta je to, koji je to đavo ili opsjena ili začaranost, te svi vladličini ljudi vjeruju u njega, i ne možeš ih ni prijetnjom, ni zlatom, ni obećanjima...

Neko gore otvori prozor.

Stefane, gdje si? Zove te grof!

Vučetić se teškim korakom pope u odaju.

Na Cetinju kakav veliki praznik ili sabor. Sleglo se osam stotina duša – serdari i vojvode i knezovi i prekaljeni ratnici, junaci sa Martinića i Krusa, četovođe i barjaktari i čestiti starci bijela brka i očiju crvenih od dima. Svak se obukao što je ljepše mogao, svak oružje na sebe stavio; crvene se kapice i džemadani, bijele se dokoljene, ponegdje sijevne srebrn mač. Iako je žega, struke su presavijene na ramenima – one su za noć i prostirač i pokrivač. A može se vidjeti i kakav siromašak u poderanu ruhu, a na njemu oružje od srme, ugrabljeno u boju.

Roji se narod i glavari oko manastira. Propinju se na prste: kad će vladika i guvernadur?

Najzad, eto ih! Vladika je, reklo bi se, nešto blijed. Usne mu stisnute, ali gleda svakoga pravo u oči i ruka mu ne drhti na vladličanskom žezlu.

Istupa guvernadur:

Braćo! Glavari i svi okupljeni Crnogorci. Sazvali smo vas da nam se pročitaju gramate – jedna od cara ruskoga, a druga od onoga Sinoda...

Odmah se podiže graja:

Poživio ga bog!

Da čujemo!

A što je ovo, ljudi, ne vidim nigdje carskoga čovjeka!

Poslali nam samo hartije!

Kao da smo mi niko i ništa!

De je carski čovjek?

Eno ga, bazdi u Kotoru! Ne smije k nama!

A prijeti da će vješati viđene Crnogorce i Brđane ako mu ne predadnemo vladiku!

Guvernadur ih moli za mir, a vladika ćutke podiže i širi ruke.

Pružaju Dolčiju gramate da ih pročita.

Odguslaj prvo tu carsku, obraza ti! Ma razgovjetno i ne brzaj!

Dolči, već sijed i ornuo, penje se na kamenu ogradu guvna, koje je istog obima kao ono zvono u Petrogradu, i čita:

Mi Aleksandar Prvi, po milosti Božjoj Imperator i Samodržac Sveruski i proče i proče...

Ču li ga, č'o'če?

...Po primjeru svih slavni predaka i Ja sam uzeo narod crnogorski i brdski koji je s Nama jednoga stabla, jednoga jezika i jedne vjere, pod Našu veliku i moćnu zaštitu...

Vazda mu hvala!

Slava mu i milost!

...i ne prestajemo da mislimo o njegovom dobru da ga sačuvamo od njegovih neprijatelja i od svakoga zla kao i da osujetimo lukave namjere vaših unutrašnjih neprijatelja...

Nu, stani, stani! Kako to reče?

Ne galamite, da čujemo!

Ko su ti "unutrašnji neprijatelji" – skakavci, zelenaši?

Mi nemamo drugih neprijatelja od Turaka i raznijeh tamo lažaca i laprda!

Ha, grlaši! Razjapite čeljusti!

Da čujemo, jadni! Čeraj dalje, kapicu ti skidam!

...Sad saznajem da su se neki... stranci uvukli u vašu zemlju, koji su neprijatelji slavjanskog jezika i vjere a koji su toliko gramzivi za vlašću da će ne samo vašu slobodu nego i zemaljsku vjeru i vaš cio narod iskorijeniti...

Ne briži, care jedan, spavaj mirno na oba uva!

...Naša je želja da uklonimo tu opasnost od vas. Zato smo se našli pobuđeni da vam pošaljemo Našeg povjerenika, Našeg đeneral-lajtnanta grofa Marka Ivelića...

Nemrčipušku!

Lijepa titula, da je ima ko nositi!

...sa naredbom i porukom da uvjeri tamošnji narod o Našoj trajnoj milosti i da mu otkrije i pokaže opasnost, a za slučaj ako vi ne biste htjeli poslušati, da narodu pokaže put i način za vašu slavu i vašu sreću...

Kako, kako, kako?

Zar da buni narod protiv vladike i Praviteljstva?

I to nam car poručuje!

...Nadamo se da će vazda vjerni narod Crne Gore i Brda srdačno prihvatiti i sve vjerovati što vam pomenuti grof Ivelić bude u ime Naše govorio...

Čuste li ovo, zaboga? Riječ carska na usta poganska!

Aoh, braćo moja, kako bih ja srdačno prihvatio toga Ivelića! Ovom bih mu toljagom svako rebro prebrojio!

I vladika i gubernadur, u strahu da ne padnu kakve teže riječi na račun carskoga imena, ustanu i mole sve prisutne da se strpe i uzdrže. Evo, potrebno je da se pročita i pismo ruskog Sinoda, pa da se sve do kraja jasno vidi i razumije.

Dolči razvija drugu hartiju i stane izgovarati nehотиčno svečanim glasom:

Božjom milošću svjatjejši praviteljstvujušči Sinod ruski. Visokodostojnom Mitropolitu Crnogorskom i Brdskom Petru na radost Gospodnju...

Što ga obradovaše jutros!

Dolči čita o tome kako je moćno rusko carstvo od uvijek pomagalo svoje prijateljske narode, pa i Crnu Goru, a to je činila i ruska crkva, koja je slala razne poklone, svešteno miro, knjige i drugo. Zatim nastavlja:

Na našu veliku žalost izlazi da se sa svim tim pod vašom vladom i po vašoj zapovijesti čine zloupotrebe. Dragocjenosti i crkvene stvari, koje su darovi velikih ruskih careva, poklanjaju se strancima, kod kojih se i sada nalaze, a sveto miro i onih stotinu antimisa, koje vam je poslao Sveti sinod kao i poučne knjige nijeste na dobro narodno upotrijebili, jer narod o njima ništa i ne zna...

Šta veli, da je vladika lupež?

Đe ćemo tražiti istinu, braćo moja, kad ovako krupno omašuju one božje brade?

Čitaj, Dolči, čitaj! Ne obaziri se na dobacivanje!

...Međutim Sveti sinod saznao je pouzdano da ste vi sveto miro ispravno primili, a samo zbog vaše lijenjosti i nerada došlo je dotle da se djeca u Crnoj Gori i Brdima na svetom krštenju ne pomazuju svetim mirom...

A ne pita za glad!

Ni zašto su djeca umirala na suvoj majčinoj sisi!

...U manastirima nema kaluđera, a narod ne čuje od vas ništa o vjeri, vi ništa ne činite da ga poučite, a što je još gore, cijele godine se ne služi služba božja...

Još samo da kaže kako deremo jarca u crkvi!

Drukčija je naša služba - da ukrstimo naš i turski jatagan!

...Sveti sinod sa duševnom žalosti vidi da vi nijeste dobar pastir svojega stada nego učitelj zla i upropastitelj dobrih naravi...

Tu se diže velika graja. Za nekoliko trenutaka nije se znalo šta ko više i radi. Ogorčeni narod tražio je da se ne čita dalje, jer neće da sluša takve klevete i poruge na račun vladike. Neko viknu:

Sad nam otkriše ko su “unutrašnji neprijatelji”!

Starim ljudima mogle su se vidjeti suze u očima, a obraz im se nije kvasio ni više nosila jedinca sina.

I guvernadur i vladika tražili su da se pismo čita do kraja, da Ivelić poslije ne kaže kako narodu nije sve rečeno.

Dolči je čitao, ali ga je slabo ko i čuo i slušao.

Razumjeli su nekako da se vladika poziva kao pred sud i da se tamo mora pokoriti; ne htjedne li, biće oglašen za neprijatelja i isključen iz crkve, a Sinod će “da pozove pravoslavni narod u Crnoj Gori i u Brdima da izabere sebi dostojnog pastira”.

Opet puče vika i nezadovoljstvo a Dolči je – kao da ništa oko njega ne biva – izgovarao imena onih koji su potpisali ovu tešku optužbu protiv vladike:

Smireni Amvrosije, Mitropolit Novgorodski i Petroburški... Smireni Irinej, Pskovski Mitropolit... Smireni Varlaam, Gruzinski Mitropolit...

Raširenih ruku, guvernadur opet iziđe u sredinu i progovori jakim glasom:

Glavari i braćo! Naše je da damo odgovor na ove gramate koje ste svi čuli i razumjeli. Ja već vidim i znam šta sve vi osjećate – isto što i ja. No, potreba je da vas zapitam: kakav odgovor da uputimo caru ruskome?

Skaće na noge serdar Nikola Đurašković, iz Riječke nahije:

Mogu li zboriti jedan za sve vas?

Zbori, kuća ti ga daje!

Ali zbori pravo, kao strijela da poleti!

Hoću da kažem samo jedno i najvažnije: dok je i potonjega Crnogorca, ne damo vladiku između sebe! Je li tako, braćo?

Prolomi se Cetinjsko polje od složnih poklika. A kad graja stade postepeno da jenjava, iz nje zaskakaše uvis odlučni povici, kao poskočiti momci iz kola:

On je naš i ostaće među nama do ukopne ure!

Ako je što kriv – a znamo da nije – mi ćemo mu sami suditi! Ne priznajemo ničiji sud povrh nas!

Ne spominji krivicu! To je Crnogorac sa najčistijim čelom!

Ko nas ovo špija, kravlji ga rog razbučio!

Radonjić opet traži da ga čuju:

Hoćemo li ovako, braćo – sad da kažemo šta će se i kako odgovoriti caru, pa poslije neka to Dolči sroči kako treba... i za Sinod isto?

Riječ ti se pozlatila!

Čekajte, da čujemo i vladiku!

Ne diraj ga! Vidiš li da je blijed i čemeran!

Da ga čujemo!

Nek i vladika kaže šta misli o ovome!

Vladika se ispravlja. Baci pogled po zbijenim glavama svud unaokolo. Najednom se sve stiša. Čuje se kako krcka plot pod nečijim nogama. Kao da je opustjelo polje, negdje daliko, u pristranku, vreknu koza i začu se dječji plač.

Najzda vladika progovori:

Sve što sam dosad činio i zborio stajalo je i sad stoji pred vašim očima. To je i danas moja jedina riječ i moj odgovor, gledajući vas u oči, braćo! Sudite o svemu i odgovarajte caru kako mislite da je pravo! Imajte na umu: car je lažno obaviješten!

Samo to reče i spusti se na stolicu, koja za njega bješe iznesena iz manastira.

Vazda svijetla obraza zborio među ljudima.

Ne damo ga, braćo! Pišite, odgovarajte: ne damo ga dok je na ramenima ijedne jedine glave crnogorske!

Radonjić daje znak Dolčiju da zapisuje ono što glavari i narod poručuju caru, pa će sve to u jedno pismo složiti.

Poruči im da mi stojimo kao jedan uz vladiku, koji je vitez i pastir naš, koji je kavaljer Ordena Aleksandra Nevskoga, ne zato što nas je prskao svetom vodicom, no što je s jataganom u ruci porazio tursku silu i sam bio ranjavan!

Znamo ga od mladosti – ni za šta na svijetu, ni za kakvo blago i zlato ne bi se on prevario da proda svoju otadžbinu, i to još inovjernoj sili!

I reci im da smo zahvalni za velike carske milosti koje su nam od davnina ukazivali ruski vladaoci.

I da mi ostajemo vjerni toj velikoj majci na istoku! Napiši da smo uvrijeđeni podlim radom Ivelića i onoga rastrženika Vučetića!

I da nas je Ivelić jednom ranije naveo na boj s Turcima, pa se izmaknuo da tovi svoj trbuh, da dobija činove i orde- ne, i da kule zida pokraj mora. Nek se vidi ko je on i kako samo za svoju zadnjicu radi, a ovamo bi htio da zajaše svu Crnu Goru i Brda!

I opet im prikrichi: čuli smo da su naumili da našega vladiku stave u zatvor i da ga prognaju u Sibir na vječno zatočenje. To je sramotni plan Ivelićev!

A mi poručujemo: naš arhipastir nije zaslužio da bi u njegovoj kući i sopstvenoj nezavisnosti mogao iko s njime tako tiranski postupati!

A taj crni ruski Sinod nema nad nama nikakvu vlast.

Crna Gora nije podvlasna nikome. Mi smo samo pod pokroviteljstvom ruskoga imperatora, i to više moralno. Tako im reci! I napiši da dosad nijesmo ni od koga branje-

ni! I sad, umjesto odbrane, trpimo silno gonjenje!

Još im ovo poruči: mi ćemo uskoro poslati svoje ljude da kažu caru svu istinu.

Ako im je volja, nek i oni pošalju svoga čovjeka k nama – ali rodenoga Rusa! Dosta nam je raznih otpadnika i otpadaka i samozvanaca!

Sve im tako nakiti, života ti! Nek vide da nam o glavi ne vise zobnice!

I tako su zadugo nizali svoje želje i prkosne odgovore.

A onda se uhvatiše u kolo. I sva zvona zazvoniše, veli- ka i mala – ona krupnogrla i ona što se javljaju pijukavim dječjim glasom. Uhvatiše se u kolo i vladika i guvernadur.

Toga julskog dana, na zaravni pred manastirom, blizu reda malih divljih kestenova, bile su poražene i zakopane sve klevete i sve paklene spletke i zavjere, što su se izda- leka splele u jednu omču – za vladičino grlo.